

SILOVANJE U RATU - VIKTIMOLOŠKE PERSPEKTIVE

RAPE IN WAR - VICTIMOLOGY PERSPECTIVES

Pregledni znanstveni članak

*Prof. dr.sc. Agim Nuhie**

*Dr. sc. Ajten Ramadani**

*Doc. dr. Kenan Ademović**

*Naida Korajlić, MA**

Sažetak

Žene i djeca predstavljaju najranjivije kategorije seksualnog nasilja i silovanja u vremenu rata. Kada se konflikti završe navedene kategorije se nalaze u brojnim rizicima. Efekat silovanja u ratu nadilazi trenutne efekte i fizičke napade, već ima dugoročne posljedice. Ovaj rad u središtu ima žrtvu silovanja tokom rata. Cilj rada je da opiše i objasni normativno uređenje, kontekst Bosne i Hercegovine, te posljedice silovanja u ratu u Bosni i Hercegovini. Rad je dodatno obogaćen viktimološkim profilom žrtve ratno orjentisanog silovanja. Prevencija široko rasprostranjenog seksualnog nasilja zahtjeva povećanje sigurnosti u izbjegličkim kampovima tokom rata i adekvatnu pomoć, brigu i zaštitu žrtva u miru. Zahtjeva, također, odgovornost lica i države za zločine izvršene nad njima i omogućavanje otvorenog prostora za slobodno izražavanje viktimiziranosti.

Ključne riječi: silovanje, rat, Bosna i Hercegovina, viktimiologija, krivično pravo, trauma.

Abstract

Women and children are the most vulnerable categories of sexual violence and rape in times of war. When the conflicts end mentioned categories are in numerous risks. The effects of rape in war exceed the

* Zamjenik ministra unutrašnjih poslova Republike Sjeverna Makedonija.

* Glavni policijska savjetnik u kabinetu zamjenika ministra Miinistarstva unutrašnjih poslova Republike Sjeverna Makedonija. e-mail: ajtenramadani@gmail.com

* Advokat, e-mail: ademovic.kenan@gmail.com

* Institucija ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine, e-mail: korajlicnaida@hotmail.com

current effects and physical attacks, but have long-term consequences. This work at the center has a victim of rape during the war. The aim of the paper is to describe and explain the normative regulation, the context of Bosnia and Herzegovina, and the consequences of rape in the war in Bosnia and Herzegovina. The work is further enriched by the victimizational profile of the victim of war-raising rape. Prevention of widespread sexual violence requires increased security in refugee camps during the war and adequate assistance, care and protection of the victim in peace. The request also includes the responsibility of the person and the state for the crimes committed against them and the provision of an open space for free expression of victimization.

Keywords: Rape, War, Bosnia and Herzegovina, Victimology, Criminal law, Trauma.

1. UVOD

Silovanja su prisutna praktično u svim današnjim društvima, čak i u državama za koje još uvijek ne postoje zvanični podaci. Po UN-ovim izvještajima u slijedećim zemljama često dolazi do silovanja: Avganistan, Gvajana, Kambodža, Kolumbija, Mozambik, Namibija, Nepal, Pakistan, Peru, Filipini, Slovačka Republika, Svaziland, Tajvan, Trinidad i Tobago, Uganda i Zair.

U Njemačkoj, El Salvadoru, Mikroneziji, Irskoj, Jordanu, Keniji, Peruu, Sejšelima, Švedskoj, Tadžikistanu primjetan je više-manje znatan porast silovanja u posljednje vrijeme. Samo u Mauritaniji, Laosu, Džordžiji i Tunisu primjećen je pad broja silovanja.

Činjenično stanje kod silovanja brojevima i procentima sigurno nije obuhvaćeno, obzirom da su crne cifre, pretpostavlja se, zaista visoke. Često se u statistikama koriste podaci silovanja koji su prijavljeni policiji. Studija koja je provedena u Kanadi, Novom Zelandu, Velikoj Britaniji, SAD-u i Južnoj Koreji pokazala je da 8-15 odsto žena bude silovano u njihovom mladalačkom dobu. Ako se tu još uračunaju pokušaji silovanja, procenat se povećava od 20% do 27% (Brammert, Jarvis, 2017).

Strah od silovanja sastavni je dio svakodnevnice žena u većini zemalja ovog svijeta. One ograničavaju svoje polje djelovanja i kretanja i traže zaštitu muškaraca. Ipak, pretpostavka koja izaziva strah kod većine žena, dakle, biti silovana u mračnoj uličici od strane nepoznate osobe, u praksi je relativno rijedak slučaj. Mnogo češće silovanja i seksualna zadovoljenja nad ženama dešavaju se u poznatoj socijalnoj okolini. Doduše, broj silovanja

počinjenih od strane bandi (grupna silovanja) porastao je u mnogim zemljama (Papua Nova Gvineja, Indija, SAD...) (Brammertz, Jarvis, 2017).

Ženama koje su u bijegu ili se nalaze u izbjegličkim logorima posebno prijete silovanje. Počinioci su u ovakvim slučajevima uglavnom pripadnici vojske i službi, banditi, izbjeglice muškarci, koji se nalaze u istom izbjegličkom logoru, ili muški pripadnici sukobljenih etničkih grupa. Seksualne "protuusluže" moraju se davati u zamjenu za robu, novac, mušku zaštitu, ili kao "ulazna viza" na granicama nekih zemalja.

U mnogim državama svijeta ženske zatvorenice bivaju seksualno zlostavljane od strane policije ili zatvorskih čuvara ili im se prijete seksualnim zlostavljanjem kako bi se iz njih izvukle informacije.

Kada je u pitanja pozadina i motivi izvršenja, može se reći da je silovanje forma dokazivanja moći i održanja kontrole nad silovanom ženom, a ne zadovoljenja seksualnih nagona i potreba. Ono je duboko ukorjenjeno u patrijarhalnim strukturama društva. Tako se predstave silovanja mogu naći još u mitovima i legendama o stvaranju zemlje i svijeta. Silovanje služi kako bi se žene obeshrabrile i uzdrmale u njihovoj psihičkoj stabilnosti. Počinioci u većini slučajeva nisu psihički poremećeni ili abnormalni. Cilj je oduzeti žrtvi njenu ličnost, time što je se redukuje samo na njen fizički pol. Zbog svega toga, silovanja su za žrtve mnogo teži psihički teret nego neka druga forma agresivnog djelovanja (Modly, 1998).*

Posljedice su veoma često teške povrede, seksualno prenosive bolesti, psihičke posljedice (trauma sa dugoročnim simptomima, stanje straha, potiskivanje, poremećaji sna i ishrane, poteškoće sa koncentracijom, apatija i depresija, seksualne smetnje, nizak osjećaj samopoštovanja, sklonost prema samoubistvu, upotreba droga i alkohola); socijalne posljedice - neželjena trudnoća, povlačenje i socijalna izolacija, poremećaji komunikacije sa porodicom. Socijalne posljedice silovanja mogu se pojavljivati i pratiti čak do treće i četvrte generacije potomaka silovane žene.

Ono što predstavlja posebno opterećenje za žrtvu je život sa silovanjem. U većini zemalja žene ne mogu računati na podršku od strane svoje porodice, poznanika ili prijatelja, obzirom da se često traži dio krivice i kod žrtve silovanja, a počinilac se tendencionalno opravdava.

* *Promjenom društvene klime, nailaskom novih znanstvenih spoznaja, liberalizacijom unutar krivičnopravne legislative u području spolnosti i spolnog očitovanja, nužno su se promijenili odnosi prema osobama koje pokazuju spolno nagonске inverzije. Kako ističe K. Završki - Pospišil (415, 53), nastali su i pomaci u pravnoj zaštiti dobara unutar sfere spolnosti, od ranijeg zaštićivanja spolnog morala na zaštitu slobode spolnog odabira i slobodnog spolnog razvoja. Time su nestali iz literature izrazi i pojmovi poput "seksualnih psihopata" i "seksualnih manijaka". Društvo je sve spremnije za socijalni prihvata onih spolno nagonских inverzija koje su dobrovoljne i odigravaju se između punoljetnih osoba (Modly, 1998).*

Ovakve pozicije nisu raširene samo unutar stanovništva, već i kod policijskih i sudskih službenika, tako da se silovanjima, ako ih žrtve uopće prijave, poklanja veoma malo pažnje. Ukoliko ipak dođe do suđenja, počinioци mogu biti sigurni da neće dobiti kaznu koju zaslužuju, već mnogo blažu. Sudski proces u pravilu izaziva novu traumu kod žrtve.

Ukoliko, ipak, žena još živi u društvu u kojem nevinost neudate djevojke igra veliku ulogu i posjeduje veliku vrijednost, mora računati sa tim da će pored silovanja biti još i zlostavljana i na kraju vjerovatno ubijena.

Dakle, svako silovanje nedvojbeno mijenja budući život silovane normalne žene. Ona nikada više neće biti "ona prijašnja". Silovanje je teška povreda ženine ličnosti, njene sigurnosti, autonomije, psihofizičkog integriteta, samokontrole i samopoštovanja, koji su ozlijeđeni ili razoreni. U kojoj mjeri, to najviše mogu pokazati podaci o ličnosti žrtve silovanja koji imaju značajnu ulogu u kriminalističkom i krivičnompravnom tretiranju delikta silovanja. Ova silovanja, više nego druga, uništavaju individualnost svake žene, uništavaju njenu ljubavnu sposobnost, doživotno traumatiziraju (Modly, Selimić, Mršić, 2018).

2. TIPOVI SILOVANJA I KLASIFIKACIJA ŽRTVI SILOVANJA

Kako to piše prof. dr. Modly, obzirom na psihološke motive kojima se rukovodi silovatelj, Groth i I. Birnbaum ukazuju na sadistička silovanja, silovanja u bijesu, silovanje radi dominacije i zavođenje koje prerasta u silovanje (Modly, 1998).

Kod sadističkog silovanja se seksualna i agresivna energija fuzioniraju u nasilnu aktivnost. Silovanje se pojavljuje kao pokušaj postizanja zadovoljstva, ne iz seksualnog čina, već iz tjelesnog mučenja i okrutnog ozlijeđivanja.

Kod silovanja u bijesu seksualni napad je obilježen visokim stepenom brutalnosti i pojavljuje se kao sredstvo izražavanja emocija bijesa, mržnje i neadekvatnosti i projekcija vlastitih frustracija, neuspjeha i stresova u životu.

Kod silovanja iz pobuda dominacije osnovni motiv je demonstriranje superiornosti i moći nad žrtvom, odnosno zbog vlastitog neuspjeha u socijalnim i seksualnim komunikacijama, želi se pokazati ženi gdje je njeno "pravo mjesto". Motiv je kompenzatorska ekspresija moći, snage, kontrole, posesivnosti i maskuliniteta.

U slučaju zavođenja koje prerasta u silovanje do napada dolazi iz tzv. "prihvatljive" seksualne situacije u kojoj žrtva odlučuje ili je prethodno odlučila da će se intimnosti zaustaviti prije snošaja.

Danas se kao poseban objekat interesiranja znanstvenika u vezi sa silovanjima pojavljuju teškoće u dokazivanju delikta, osobito u pogledu dometa kriminalističkih i forenzičkih laboratorija, sekundarne i tercijarne

viktmizacije žrtava, zloupotrebe u sferi spolnosti djece, uloge žrtve, opasnosti od manipulacije sudskim procesom, načina i gradacije oblika primjene sile i prijetnje, grupnih i serijskih silovanja, a osobito sadistički motiviranih itd. (Modly, 1998).

Kako je već dijelom u uvodu rečeno, pogled u historiju pokazat će da je krivično pravo dugi niz stoljeća u velikoj mjeri zadiralo u područje spolnog (seksualnog) ponašanja ljudi. Danas je jasno prisutna pojava nemiješanja, ili bolje reći povlačenja krivičnog prava iz oblasti morala, odnosno odnosa među polovima. Primjera radi, za preljubu je u mnogim državama još prije dva stoljeća postojala smrtna kazna (npr. u Švedskoj), da bi se danas u većini zemalja taj čin kao delikt napustio.

Seksualni nagon je u znatnoj mjeri uvjetovan karakterom društva i mijenja se u mnogo čemu, od kulture do kulture. U tom smislu je srednjovjekovno "pravo prve bračne noći" bilo široko prakticirano, pa i moralno za to doba, da bi se danas taj čin smatrao, ne samo nemoralnim, nego i neprihvatljivim u kontekstu ravnopravnosti polova i zaštite ljudskih prava, odnosno izjednačavanja prava žena sa muškarcima.

Dakle, ključni segment pri determiniranju pojma - silovanje - u modernom svijetu se vezuje za slobodu seksualnog izbora i za muškarca i za ženu, a svaki drugi način osim slobodnog pristajanja na seksualne odnose, u pravilu, mogao bi da sadrži elemente prinude, odnosno prisiljavanja na spolni odnos, što današnja moderna zakonodavstva sankcioniraju.

Moderna društva, uključivo i bosanskohercegovačko, kada je u pitanju pojava silovanja, sučavaju se sa slijedećim trendovima:

- silovanja se nalaze u relativnom porastu i tako kako dovršena tako i kao krivična djela u pokušaju;
- ukupan broj seksualnih delikata u većini zemalja ne čini se suviše velikim, jer predstavlja manje od jedan odsto sveukupnog općeg kriminaliteta;
- međutim, taj postotak je nepouzdan iz prostog razloga što se vrlo malo žena odlučuje prijaviti silovanje, naročito u društvima u tranziciji, kakvo je u BiH, gdje je položaj žena još uvijek na nezadovoljavajućem nivou kada su u pitanju njihova prava i slobode;
- seksualna delikvencija postaje posebno društveno opasna kada se sagledaju teška krivična djela seksualne zloupotrebe djece, mlađih i starijih maloljetnika, kada se pri tome radi o traumatskoj primjeni sile, te kada se zloupotrebljavaju odnosi moći - nemoći, zavisnosti - nezavisnosti, počinitelja i žrtve silovanja;
- posebno je važno istaći da u zemljama gdje je žena tradicionalno neravnoprana sa muškarcem, prijeti i opasnost da se manipulira pravosudnim procesom i da žrtve silovanja, umjesto satisfakcije, dožive još veće psihičke traume;

- aktualna istraživanja pokazuju da danas seksualni delikti u pravilu znače nasilje, da je primjetna sve veća primjena sile, zatim izvršavanje silovanja u grupi, te nakon toga prisiljavanje žrtve na šutnju, pa i na prostituciju koja je danas u BiH takvog oblika i obima da se de facto radi o zasnivanju ropskog odnosa za žene koje kontinuirano pod prijetnjama imaju neželjene spolne odnose.

Bez obzira što će pojedini isticati da se cjelokupno spolno (seksualno) u životu čovjeka treba opisati društvenim uvjetima, ipak je upravo devijantnost u oblasti spolnosti (seksualnosti) u znatnoj mjeri kondicionirana psihofizičkim, fiziološkim i biološkim kodom pojedinca. Mentalni poremećaji, narušavanje mentalne i emocionalne ravnoteže u čovjeku modernog doba poprima velike razmjere. Sve čovjekove nesreće potiču od onoga što je proživio u djetinjstvu, rekao je Decartes prije psihoanalitičara. Smatra se da je agresivnost sastavni dio spolnih (seksualnih) odnosa i u tom kontekstu silovanje je posljedica najekstremnijih psihičkih frustracija ili poremećaja.

Žrtve silovanja klasificiraju se na mnogo načina, a u ovom radi opredjelili smo se za slijedeću:

- indiferentna žrtva - koja može biti slučajna i navedana
- predestinirana - ekspanirana i koja izlazi u susret
- pseudožrtva - imaginarna i fingirana (Šeparović, 1998).

Svaka od ovih žrtava je ličnost za sebe i u kontekstu kriminalističkog i krivičnog tretiranja delikta silovanja podaci o ličnosti žrtve silovanja mogu pomoći da se dođe do zaključka da li se radi od indiferentnoj, predestiniranoj ili pseudožrtvi.

3. ŽRTVA SILOVANJA KAO IZVOR PODATAKA O KRIVIČNOM DJELU

Kada je u pitanju kriminalistička praksa, odnosno istraživanje konkretnog krivičnog djela, logično je pretpostaviti da žrtva silovanja zbog neposrednog kontakta sa počiniteljem može pružiti obavijesti o pojedinostima i detaljima koji su poznati samo njoj i počinitelju. Dakle, jedan od primarnih izvora personalnih informacija jeste žrtva silovanja.

Razgovor sa žrtvom silovanja je vrlo važan za objašnjenje djela. Primjera radi, u slučajevima u kojima je identitet počinitelja nepoznat, prisjećanje žrtve u pogledu ličnog opisa počinitelja i sposobnost reproduciranja opaženog - veoma je važno i to je često ključ za rješavanje slučaja.

Ovisno o psihofizičkom stanju žrtve u vrijeme obavljanja razgovora, informacije o djelu i počinitelju mogu biti potpune, relativno tačne ili manjkave. Zbog toga se, ovisno o fazi postupka, informacije dobivene od žrtava silovanja tretiraju kao operativno-taktičke informacije (npr. prilikom primanja krivične prijave) ili kao krivičnopravne informacije date tokom istrage ili na glavnoj raspravi.

Kriminalistička psihologija ukazuje da je prvi kontakt žrtve sa policijskim djelatnicima presudan za ishod postupka u otkrivačko-dokaznom smislu. Osnova za efikasno istraživanje silovanja je upravo taj kontakt.

Tom prilikom treba obavezno voditi računa o tome da je žrtva zbog silovanja povrijeđena i psihički i fizički, da je u posebnom emocionalnom stanju u kojem se miješaju osjećaji stida, straha, zbnjenosti, samooptuživanja, zabrinutosti zbog budućeg postupka i neizvjesnosti o tome šta je očekuje.

U kriminalističkoj praksi uočeno je mnogo prepreka koje sprječavaju razboritu i u istražnom smislu uspješnu komunikaciju tokom prvog kontakta sa žrtvom. Te se prepreke pojavljuju i na strani žrtve silovanja i na strani istražitelja (policijskih, odnosno kriminalističkih djelatnika), te u osnovi koče normalnu komunikaciju.

Na strani žrtve silovanja to su najčešće psihička i fizička traumatiziranost, posebno emocionalno stanje, uz ostalo nerijetko praćeno i strahom od stigmatizacije. Istražitelj* koji prima krivičnu prijavu ili koji je preuzeo slučaj, odnosno istragu, tokom razgovora sa žrtvom silovanja mora biti svjestan takvog psihofizičkog stanja žrtve (Modly, 1998).

Dakle, osoba koja obavlja razgovor sa žrtvom silovanja treba se potruditi da se žrtva osjeća što udobnije, kod nje treba stvoriti osjećaj povjerenja, a inače za razgovor sa žrtvom silovanja vrijede sva taktička pravila o razgovoru. Osnovni je cilj da se kroz razgovor dođe do što detaljnijih podataka o krivičnom djelu i počinitelju.

Uloga žrtve kod silovanja može biti različita. Analize mnogih slučajeva silovanja pokazuju veliko prisustvo psiholoških interakcija između počinitelja i žrtve. Pošto je riječ o deliktu odnosa, uloga žrtve je često

* Na strani istražitelja u kontaktu sa žrtvom silovanja mogu se pojaviti neugodnost, indiferentnost, bezosjećajnost do mjere optuživanja žrtve za participiranje u krivičnom djelu, što uzrokuje novo traumatiziranje žrtve, njenu revoltiranost ili malodušnost, a što u krajnjem onemogućava normalnu i u funkciji istrage korisnu verbalnu i neverbalnu komunikaciju. Opasna je i prisutnost psihološkog fenomena poznatog kao "hallo-effect" ili previše službenog stava (ponašanja) i stručnog izražavanja, zbog čega žrtve silovanja obično smatraju da im se ne vjeruje ili da ih se ne sluša. S druge strane, nije poželjno ni previše insistiranja na detaljima koji nisu relevantni za objašnjenje slučaja ili djeluju voajeristički. Zbog psihosomatskog stanja žrtve silovanja i neadekvatnosti uspostavljenog kontakta s ispitivačem, žrtva se može početi povlačiti u sebe (Modly, 1998, str. 465-467).

značajan faktor u konačnom ishodu. Zato su uloga žrtve i njena ličnost, odnosno podaci o ličnosti žrtve silovanja - što je i tema ovog rada, uvijek značajni za objašnjenje postupka silovatelja - počinitelja.

Stoga kroz razgovor, ako je moguće, istražitelj treba prikupiti što potpunije podatke o žrtvi silovanja i to veoma diskretno (tzv. socijalna anamneza) i proučiti ih. Logično, to nije moguće uočiti u vrijeme (za)primanja krivične prijave (osim uvida u operativne evidencije), nego tek kasnije tokom kriminalističke obrade.

Žrtva silovanja može dati niz podataka o sebi, posebno onih vezanih uz tzv. faktor rizika, kao i ličnih podataka biološke i psihološke prirode, te onih situacionog i socijalnog karaktera. Istražitelj mora uvijek imati u vidu da objektivne kvalitete ličnosti (kao što su dob, spol, društveni status i slično, te subjektivne kvalitete kao što su inteligencija, karakter, temperament, moralne osobine i slično) imaju znatnu ulogu u genezi silovanja. S druge strane, unutarnja psihološka svojstva žrtve silovanja teško se potvrđuju bez njihove (žrtvine) participacije.

Tokom razgovora, odnosno procesa prikupljanja podataka od žrtve silovanja, ne može se (u pravilu) obaviti detaljan razgovor o okolnostima slučaja koje su od operativnog interesa. Zato se nerijetko, nakon primanja prijave, nadovezuje razgovor sa žrtvom silovanja ili nakon proteka određenog vremena. Cilj razgovora je dobiti ostale relevantne podatke koji nedostaju u prijavi ili im nije mjesto u prijavi. Riječ je naročito o toku događaja (detaljnog), podacima o žrtvi (prošlost, navike, sklonost, hobiji i slično, kada su ti podaci potrebni). U ovom sekundarnom, naknadnom razgovoru sa žrtvom silovanja (iako bi prvi razgovor trebao biti i posljednji), policijski djelatnik ili istražitelj je dužan prosuditi koliko se može vjerovati iskazu žrtve (koliko je iskaz vjerodostojan), pri čemu se ne smiju potcijeniti različiti izvori mogućih grešaka. Naime, sposobnost prisjećanja može biti pomućena zbog lošeg tjelesnog ili psihičkog stanja žrtve silovanja.

Dakle, može se reći da počinitelj silovanja i njegova žrtva čine dijalektički povezanu cjelinu. Pošto je riječ o relacijskom krivičnom djelu, žrtve nerijetko stvaraju priliku za izvršenje silovanja. One svojim postojanjem i djelovanjem, pa i samom prisutnošću ulaze u delikventov motivacijski proces, odnosno doprinose stvaranju (povećavanju) rizika da postanu žrtve. Drugim riječima, izolirano promatranje počinitelja i sama kriminogeneza ne mogu bez vitimogeneze, dakle, uloge žrtve objasniti (rasvijetliti) krivično djelo silovanja. Pri tome se veoma značajni podaci o ličnosti žrtve silovanja i u tom smislu dokazi o ulozi žrtve u nastanku silovanja moraju se staviti u središte otkrivačke djelatnosti. Samo na osnovu njih može se istinito, utemeljno i potpuno utvrditi stepen i intenzitet društvene opasnosti počinitelja (silovatelja) i pravilno (o)kvalificirati počinjeno djelo.

4. PODACI O ŽRTVI SILOVANJA U KRIMINALISTIČKOM, KRIVIČNO - PROCESNOM I VIKTIMOLOŠKOM SMISLU

U smislu korelacijskog odnosa između potencijalne (pretpostavljene) žrtve silovanja i potencijalnog (pretpostavljenog) počinitelja silovanja, istražitelji (policijski djelatnici) se, po pravilu, susreću prvo sa žrtvom koja se odlučila da prijavi krivično djelo (Korajlić, Muharremi, 2011).

U procesu prikupljanja dokaza veliku ulogu imaju upravo podaci o ličnosti žrtve silovanja, dok u kasnijem procesu preveliraju podaci o osumnjičenom počiniocu krivičnog djela (u slučaju kriznih situacija pogledati Korajlić, Kešetović, Toth, 2013).

Kada je u pitanju žrtva silovanja, logično i prirodno, utvrđuje se njen dotadašnji način života (moralan, nemoralan, pravno dopušten ili nedopušten, neutralan i slično), zatim priroda i sadržaj žrtvinog ponašanja i to kako prije, u vrijeme i poslije izvršenja silovanja, trajanje i intenzitet, motivi i ciljevi žrtvinog načina ponašanja u životu, žrtvina svojstva, naročito ona koja je čine podobnom da postane žrtva silovanja (slaba inteligencija, neukost, nemar, agresivnost, razdražljivost, nametljivost i slično).

Sugerira se i da posebnu pažnju treba obratiti na objektivne uvjete koji su omogućili ili doprinijeli da žrtvina viktimnost dođe do izražaja. Isto tako epizodama iz života žrtve koje bacaju svjetlo na njenu viktimnost, a naročito sklonosti ka socijalno-patološkim ponašanjima (Korajlić, 2012).

Među podacima o ličnosti žrtve silovanja, posebno su važne objektivne i subjektivne pretpostavke žrtvinog suprotstavljanja počinitelju, primjera radi, dozivanje u pomoć, branjenje ili pasivno prepuštanje i slično. Važna su i zbivanja i ponašanja žrtve post delictum, odnosno zašto nije odmah prijavila silovanje kako bi bilo omogućeno slijeđenje svježih tragova ili zašto je podnijela lažnu prijavu. Žrtvu treba upitati i kako ona sama prosuđuje svoje ponašanje u vezi sa navodnim ili stvarnim silovanjem.

Naročito su važni podaci o moralnoj, psihičkoj i imovinskoj šteti, također i o tjelesnim štetama u vidu ozljeda, zaraze spolnom bolešću i slično*, te kako je žrtva te štete doživjela i doživljava (Korajlić, 2012).

* *Mogućnost i domet kriminalističko-medicinske ekspertize silovanja, prikupljenih i uzetih uzoraka sa žrtve i napadača, kao i sa lica mjesta silovanja, više nego su vjerodostojan dokaz u rasvjetljavanju ovog teškog seksualnog zločina. Mogući su slijedeći rezultati, kao apodiktički i neoborivi dokazi: vještačenjem brisa iz vagine i sumnjivih tragova sa tijela, moguće je utvrditi prisustvo sperme, spermatozoida, živih ili mrtvih, ili kristala spermatozoida. Spermatozoidi žive u rodnici do 72 sata nakon snošaja, u lešu kraće. Ali se zato mogu identifikovati mrtvi spermatozoidi ili karakteristični njihovi kristali; u spermi iz rodnice žrtve, moguće je specijalnom serološkom metodom utvrditi i pripadnost krvnoj grupi izvršitelja suksalnog delikta (sekretor ili neksekretor odgovarajuće krvne grupe); tragovi krvi na žrtvi mogu pripadati izvršiocu, ali i od povreda žrtve. Međutim, daleko je značajniji nalaz tragova krvi od povreda silovane osobe na napadaču, zato što se mnogo češće nalaze;*

Informacije o ličnosti žrtve, koje treba kako je već rečeno prikupljati vrlo diskretno, ako je to uopće moguće, obuhvaćaju njena socijalna, demografska i moralno-psihološka obilježja, te biografiju. Žrtva silovanja ne bi se smjela istraživati i proučavati izolirano izvan njenog socijalnog užeg i šireg okruženja i međupersonalnih odnosa (porodica, rodbina, susjedstvo, radna sredina, škola, fakultet, prijatelji, poznanici, istomišljenici i slično). U kriminalističko-taktičkom smislu interesantno je i zanimanje žrtve, eventualni hobi, druženje, način života, motivacijske dispozicije, stavovi i pogledi na svijet, moralni sklop i njegova čvrstoća, devijacije (sklonost alkoholu, drogi, razvratu, skitnji, stalnom neradu, neurednom načinu življenja, seksualnim perverzijama i drugim nastranostima i slično) (Korajlić, Selimić, 2015).

Dakle, kriminalista je dužan istražiti individualnu psihologiju žrtve silovanja u svjetlu viktimogeneze, odnosno prikupiti podatke o ličnosti žrtve silovanja koji će omogućiti saznanja u pogledu njenog karaktera, temperamenta, inteligencije, emocionalnosti, sklonostima, interesima, a sve to u funkciji razriješenja korelacionog odnosa žrtva silovanja - počinitelj silovanja i klasificiranja i dokumentiranja osnova sumnje o postojanju tog krivičnog djela (Korajlić, Selimić, 2015).

5. PODACI O LIČNOSTI ŽRTVE I NJIHOVA REAKCIJA NA SILOVANJE

Kako to ističe prof. dr. Modly, dosadašnja istraživanja i policijska iskustva pokazuju da ne postoje relacije između verbalnog i tjelesnog otpora i broja ozljeda nanesenih žrtvama silovanja. Kod žrtava koje su pružale tjelesni otpor dolazilo je do povećanja silovateljevog seksualnog zadovoljstva i trajanja silovanja. Nerijetko su žrtve prisiljavane i na druge seksualne čini, kao što su oralni seks i analni snošaj, te penetracija stranih predmeta u vaginu. Šta više, pojedini silovatelji ljube žrtvu ili ih čak maze. Danas je u svijetu evidentan porast upražnjavanja oralnog seksa pri silovanju, jer istraživanja ukazuju na sve manju potenciju muškaraca (Modly, 1998).

dlačice sa glave ili stidnog predjela napadača u šakama žrtve su izuzetno dragocjen nalaz, pa i presudan u isljeđivanju silovanja. Stidne dlake se mogu naći na odjeći i žrtve i napadača, njihovom tijelu, zatim na mjestima delikta, itd.; tragovi alkalne i kisele fosfataze upućuju na prisustvo sperme (potječu od sluzi i sekreta prostate), indirektno potvrđuju postojanje seksualnog delikta; tragovi biljaka, njihovih cvjetova i polena sa mjesta silovanja (ako je izvršeno na livadi, cvjetnoj bašti), na obući i odjeći žrtve i izvršitelja, zatim tragovi zemlje na obući i odjeći, koja potječe sa lica mjesta, moguće je spektrografskom analizom dokazati njen geološki sastav i komparirati ga sa nespornim uzorcima sa lica mjesta (Ramljak, 1999, str. 385-390).

Sve ovo ukazuje na specifičnost mjera koje kriminalisti (policijski službenici) moraju poduzeti da bi rasvijetlili jedan slučaj silovanja, odnosno da bi došli da vjerodostojnih podataka o ličnosti žrtve silovanja u funkciji sagledavanja korelacijskog odnosa sa počiniteljem silovanja. Ovdje se mora reći da ne postoji neki standard za postupanje kriminalista (policijskih djelatnika), nego svaki slučaj predstavlja specifikum, odnosno slučaj za sebe. Zato se od kriminaliste (policijskog djelatnika) zahtijeva visok nivo profesionalnosti u poduzimanju mjera i radnji i posjedovanje osnovnih znanja iz različitih nauka (Korajlić, Selimić, 2015).

Prvi kontakt žrtve sa policijom nerijetko predstavlja sekundarnu viktimizaciju. Ovaj prvi kontakt odlučujući je za stav žrtve o tome da li je pravilno postupila što je odlučila prijaviti krivično djelo silovanja i može li očekivati adekvatnu zaštitu svojih prava i interesa. Pravilan kontakt sa žrtvom silovanja je temelj za uspješno istraživanje silovanja. Potrebno je uspostaviti prijateljski odnos, kriminalisti (policajcu) ne bi trebalo biti neugodno, i ovdje dolazi do izražaja njegovo znanje, iskustvo i sposobnost. Svaka osoba, a posebno žrtva silovanja, specifična je sama po sebi i treba znati procijeniti na koji joj način prići, jer što je za jednu osobu pozitivno, za drugu može biti krajnje negativno. Također su jako opasna verbalna i neverbalna optuživanja žrtve (Korajlić, Selimić, 2015).

Na kakve reakcije žrtve silovanja nailazi kriminalista (policajac)?

Prilikom prvog kontakta žrtve silovanja i kriminaliste (policajca), odnosno prilikom vođenja razgovora (intervjua), treba imati na umu da žrtva prolazi kroz tri faze:

1. faza akutne reakcije
2. faza vanjskog prilagođavanja, negiranja i potiskivanja i
3. faza prilagođavanja (Ostojić, 2003).

Kada je u pitanju faza akutne reakcije, javljaju se dvije vrste ponašanja - žrtva se može ponašati ekspresivno (otvoreno pokazuje osjećanja straha, bijesa, očajanja, uznemirena je i potresena) ili pokazivati pojačano kontrolirano, racionalno, do neprimjerenosti mirno ponašanje. Ova dva tipa reakcije mogu se smjenjivati u toku prvih sati, pa i sedmica nakon silovanja.

U ovoj fazi su prisutni svi simptomi karakteristični za preživljavanje traumatskog događaja (posttraumatski stresni poremećaj žrtve silovanja, o čemu će biti više riječi u slijedećoj tački rada): pojačana pobuđenost i često proživljavanje traumatskog događaja.

Na planu emocija pojavljuju se: stid, bijes, strah, nevjerica, osjećaj krivnje i samooptuživanje, bespomoćnost, želja za osvetom, panični napadi, osjećaj uprljanosti. Zatim tu je i stanje šoka.

Na fizičkom planu pojavljuju se: povraćanje, glavobolja, gušenje i pritisak u grudima, lupanje srca, nesanice, noćne more, uz fizičke ozljede koje su posljedica silovanja.

Na planu ponašanja pojavljuju se akcije žrtve silovanja usmjerene na to da pokuša povećati svoju sigurnost promjenom adrese, telefonskog broja, a u ovo spadaju i pokušaji skrivanja i simptomi opsesivnog pranja (kupanja).

Faza vanjskog prilagođavanja, negiranja i potiskivanja žrtve silovanja obilježana je njenim pokušajima da negira i potiskuje događaj i posljedice silovanja, da ustvari nastoji uspostaviti normalnost u svom životu, što izvana često djeluje kao poboljšanje općeg stanja žrtve silovanja. Međutim, tu ustvari dolazi do prekomponiranja, odnosno pomjeranja emocija, naročito ljutnje na sebe ili najbližu okolinu, što za posljedicu kod žrtve silovanja ima sve veći raskorak između zahtjeva svakodnevnice i njenih sposobnosti da im adekvatno (normalno, bez stresa) odgovori.

Ovu fazu na emocionalnom planu karakteriziraju otežana kontrola emocija, izljevi ljutnje ili depresivna stanja. Na planu ponašanja pojavljuje se autodestruktivnost do pokušaja samoubistva (suicida), izmijenjeno ili otežano seksualno ponašanje, izbjegavajuće ponašanje (kao postraumatski sindrom) ljudi, mjesta, situacija koje podsjećaju na traumatski događaj (silovanje). Na planu navika dolazi do poremećaja u hranjenju (pretjerano uzimanje ili odbijanje hrane), na kognitivnom planu pojavljuju se otežana koncentracija, zaboravnost i otežano pamćenje i učenje. Što se tiče neurotskih reakcija pojavljuju se psihosomatske smetnje i niz tjelesnih simptoma za koje se ne može naći organski uzrok. Tu su i problemi u odnosima koji se oglašuju u otežanom održavanju i ostvarivanju odnosa, nepovjerenju i povećanju konfliktnosti. U suštini žrtva silovanja pokušava da se vrati svakodnevnici i na sve moguće načine pokušava da pokaže da je sve u redu, mada to nije slučaj.

Faza prilagođavanja traje i po nekoliko godina, i u njoj se i nakon toliko vremena od silovanja kod žrtve mogu pojaviti misli i osjećanja vezana za traumatski događaj pod uticajem nekog ili nečega koji (koje) djeluje kao "traumatski okidač". Budući da vjeruje da je sve "zaboravila", žrtva nema razumijevanja za ovo svoje stanje i za sebe. Javlja se strah da će poludjeti ili očaj zbog spoznaje "da to nikad ne prolazi". Ovo može biti izvor brojnih poteškoća za žrtvu silovanja, ali može biti i motivacija da potraži pomoć i počne (terapijski) raditi na prevladavanju preživljene traume silovanja. Vrlo često se u ovoj fazi kod žrtve javlja potreba da govori o silovanju.

Imajući sve ovo na umu kriminalisti (policijski djelatnosti) se trebaju na adekvatan način postaviti prema žrtvi silovanja, u čemu im najviše mogu pomoći kvalitetni podaci o njenoj ličnosti, na osnovu kojih će moći kod nje uspostaviti osjećaj povjerenja, suosjećanja i sigurnosti (Korajlić, Selimić, 2015).

6. POSTTRAUMATSKI STRESNI POREMEĆAJ ŽRTVE SILOVANJA

Posttraumatski stresni poremećaj (PTSP) psihički je poremećaj koji se javlja od početka civilizacije, ali je kao takav definiran tek prije nešto više od dvadeset godina. Odavno je prihvaćena činjenica da teške katastrofe ili lična tragična iskustva (kao što je silovanje) mogu prouzrokovati mučne psihičke simptome koji kasnije tokom cijelog života muče pojedinca koji ih je proživio.

Jednim od prvih stručnih opisa PTSP-a može se smatrati Freudova studija o ratnoj neurozi iz 1921. god. u kojoj on opisuje dva stepena neuroze: 1. neposredni (kao reakcija na stres u borbi) 2. odgođeni (koji bi mogao odgovarati PTSP-u).

Sistematsko i obuhvatno istraživanje dugoročnih psihičkih posljedica borbe poduzeto je nakon Vijetnamskog rata. Poticaj za proučavanje potekao je iz organiziranih napora vojnika koji su bili protiv ratovanja. Veterani - protivnici rata organizirali su, kako su ih sami nazvali - "pričaonice". Na tim sastancima ljudi s jednakim iskustvima prepričavali su i ponovno proživljavali traumatične ratne doživljaje. Sredinom osamdestih godina prošlog stoljeća organizirane su stotine neformalnih pričaonica. Krajem desetljeća, politički je pritisak veteranskih organizacija urodio zakonskom obavezom da se organizira psihološka pomoć. Studija o ostavštini Vijetnama ocrkala je sindrom posttraumatskog stresnog poremećaja ne ostavljajući nikakav prostor za sumnju u njegovu direktnu povezanost s izloženošću borbi.

Godine 1980. karakteristični sindrom psihičke traume prvi je put usvojen kao "prava" dijagnoza. Te je godine Američko psihijatrijsko udruženje u svoj službeni priručnik duševnih poremećaja uvrstilo novu kategoriju nazvanu "posttraumatski stresni poremećaj".

Svjetska zdravstvena organizacija je uvrstila PTSP u svoju desetu Klasifikaciju bolesti i ozljeda MKB-10. "Poremećaj nastaje kao odgođeni i/ili produženi odgovor na stresni događaj ili situaciju (bili kratkotrajnu, bilo dugotrajnu) izuzetno opasne ili kobne prirode, što bi vjerojatno izazvalo duboku tjeskobu gotovo kod svakog (npr. prirodne ili neprirodne katastrofe, borba, teška nesreća, prisustvovanje nasilnom umorstvu, stradanje kao žrtva mučenja, terorizma, silovanja ili drugog kažnjivog dijela). Ukoliko su prisutni predisponirajući faktori, poput crta ličnosti (npr. kompulzivne, astetične) ili prethodna historija neurotične bolesti, oni mogu spustiti prag za razvijanje poremećaja ili pogoršati njegov tok, međutim nisu ni dovoljni da bi se objasnila pojava poremećaja (Kezić, 2003).

Iako se u prijašnjim definicijama stresnog događaja insistiralo na činjenici da stres mora biti "izvan uobičajenog ljudskog iskustva" studije u

općoj populaciji pokazuju da su takva iskustva zapravo relativno česta. Smatra se da je učestalost PTSP-a u općoj populaciji manja od 1 odsto. Smatra se da će u današnje doba otprilike 1/3 opće populacije tokom svog života barem jednom biti izložena stresnom događaju bilo kao žrtva / svjedok agresije ili ozbiljne povrede; da će joj biti zapriječeno smrću, silovanjem ili da će pak biti upletena u prirodnu katastrofu.

Kada je u pitanju silovanje osnovna karakteristika PTSP-a je stalno ponovno proživljavanje traume. Trauma (stresni događaj praćen snažnim emocijama najčešće straha) se ponovno proživljava kroz traumatska sjećanja i u javi i u snu ili se osoba ponaša i osjeća kao da ponovno proživljava događaj. Događaju se u obliku naglih, živih sjećanja praćenih bolnim osjećajima i potpuno obuzimaju pažnju osobe. Sjećanje može biti toliko jako da osoba misli kako upravo ponovno proživljava traumu ili je vidi kako se događa pred njenim očima.

Kod osoba koje obole od PTSP-a javljaju se i simptomi koji se nazivaju - simptomi izbjegavanja. Osoba stalno izbjegava poticaje vezane za traumu - nastoji izbjeći misli, osjećaje ili razgovore, mjesta i osobe koje podsjećaju na traumu, ima zamjetno smanjen interes i smanjeno sudjelovanje u važnim aktivnostima, ima osjećaj odvojenosti ili otuđenja od drugih osoba.

Simptomi pojačane pobuđenosti su smetnje sna, prekomjerna napetost i preosjetljivost, smetnje koncentracije, reakcije pretjeranog straha. Osobe s PTSP-om mogu često postati naglo razdražljive i eksplozivne s nekontroliranim i prenatlaženim ispadima ljutnje. Imaju otežano usnivanje ili održavanje sna, teško se koncentriraju i na neznatne vanjske podražaje mogu nastati prenatlažene reakcije uzbuđenja praćene sa strahom i uznemirenošću.

Često se mogu javiti napadi panike kod svih navedenih grupa simptoma. Simptomi PTSP-a praćeni su sa sveukupnim padom psihofizičke kondicije, može se pojaviti veća zaokupljenost oboljelog fizičkim tegobama i posljedicama na planu socijalno-radnog funkcioniranja. Smanjuje se kvaliteta života jer se smanjuje raspoloživi kapacitet osobe; psihološki, tjelesni, društveni i materijalni. Kada se s vremenom povuku ili ublaže simptomi PTSP-a mogu zaostati različiti simptomi bolesti koji se mogu različito dijagnosticirati, Kada traumatski događaj nije uspješno prevladan i kada su se razvili i komorbidni poremećaji govori se o hroničnim (dugotrajnim) posljedicama traume koje zahvaćaju različite nivoe funkcioniranja osobe.

Zbog toga je krivično djelo silovanja i silovanje u ratu kao zločin protiv čovječnosti izuzetno društveno opasno, a posttraumatski stresni sindrom pokazuje koliko je značajno postupanje sa žrtvama silovanja u procesu istrage i procesuiranja ovog krivičnog djela.

7. ULOGA PODATAKA O LIČNOSTI ŽRTVE SILOVANJA U RATNIM OKOLNOSTIMA

Silovanja u ratu se specifikum za sebe. Već stoljećima su ratovi povezani sa masovnim silovanjima. Njemački vojnici su za vrijeme Drugog svjetskog rata silovali sovjetske žene, sovjetski vojnici njemačke žene. Japanski vojnici su za vrijeme kolonijalizma i Pacifičkog rata prisiljavali koreanske, kineske i tajvanske žene na prostituciju (tzv. "žene za utjehu", "comfort women"). Za vrijeme devetomjesečnog bengalsko-pakistanskog rata 1971. godine pakistanski vojnici su prema nekim procjenama silovali između 200.000 i 400.000 bengalskih žena. Silovanja i seksualna mučenja odigravala su se, i to u velikoj mjeri, za vrijeme vijetnamskog rata i ratova na prostoru bivše Jugoslavije. Sigurno je da u svakom momentu konfliktne oblasti sa oružanim sukobima podrazumijevaju i silovanja (Istočni Timor, Kašmir, Haiti, Džibuti itd.).

Veoma je teško ocijeniti mjeru silovanja za vrijeme oružanih sukoba, s jedne strane zato što se jako teško dolazi do informacija iz konfliktnih područja, a sa druge strane, žene zbog traume ili straha da će u društvu ili porodici biti osuđivane i obilježene, uglavnom šute. Ako su i prisutni konkretni brojevi, treba sumnjati u njihovu ispravnost jer se uglavnom koriste kao propaganda, na ovoj ili onoj strani.

Danas važi kao već dokazano da do silovanja u ratu ne dolazi zbog nedostatka redovne seksualne aktivnosti: silovanja se dešavaju čak i kada počiniocima na raspolaganju stoje žene koje su voljne upražnjavati seksualnu aktivnost ili prostitutke. Silovanje u ratu je, prije svega, u službi socijalnih potreba silovatelja, samodokazivanja moći i muškosti. Obzirom da su vojnici u ratu izloženi stalnom osjećaju straha od gubitka života, silovanja služe kako bi se vratilo samopouzdanje i odagnao osjećaj straha. U vojskama širom svijeta njeguje se arhaistični ideal muškarca koji je povezan sa nasiljem i dominantnošću, dok se ženstvenost i "ženske" osobine kao strah i empatija preziru. Vojnici treba da se identifikuju sa ovim idealom muškarca; na taj način i silovanje dokazuje "muškost" vojnika.

Silovanja u ratu se ne mogu objasniti bez latentno prisutnog nepoštovanja žene koje je prisutno u svakom društvu. Pravila, koja u stanju mira sprečavaju ispade ovakvih osjećaja, stavljaju se van snage u ratno doba. Masovna silovanja služe i kao faktor demoralizacije protivnika, kojem se tako odašilje signal da nije u stanju zaštititi svoju porodicu, što je opet direktni udar na njegov (muški) identitet. Zbog toga, sasvim svjesno, silovanje se uvriježilo kao dio ratne strategije, silovanje se ohrabruje, a počinioci ne dobivaju kazne.

Psihičke i socijalne posljedice silovanja u rat slične su onima koje sa sobom nosi silovanje počinjeno u mirno doba. Doduše ovdje je trauma samo

jedan dio psihičkog tereta koje žrtva mora da nosi sa sobom zbog drugih posljedica rata. Veoma teške posljedice žene nose onda ako je nakon silovanja došlo do neželjene trudnoće. Žene koje su u braku često bivaju napuštene od strane njihovih muževa, neke počine samoubistvo ili pobjegnu u inostranstvo, odakle se nikada ne vrate. Time je koncept silovanja ne samo dio demoralizacije protivnika, već i njegovo socijalno uništenje.

Kada su u pitanju masovna silovanja u ratu, Bosna i Hercegovina je i tu specifikum. Naime, masovna silovanja u ratu i logori za provođenje masovnih silovanja kao najnehumaniji i najsuvremeniji oblik diskriminacije i ponižavanja žena, kao takvi nastali su u posljednjoj deceniji 20. stoljeća, odnosno od 1992. godine sustavno su ih osnivale srbijanske vlasti na prostoru okupiranih dijelova Bosne i Hercegovine (BiH) (Čekić, 2004).*

U logore su zatvarane isključivo ženske osobe nesrpske nacionalnosti koje su uglavnom bile u fertilnoj ili još mlađoj dobi, te su nad njima izvršavana sustavna masovna silovanja. Kada su silovane žene došle u visoku dob trudnoće, koja je bila veoma rizična za pobačaj, puštane su na slobodu. Svrha osnivanja logora za provođenje masovnih silovanja predstavljala je višefunkcionalni dio strategije za provođenje plana o osvajanju i etničkom čišćenju područja Bosne i Hercegovine, te njihovom uklapanju u projekt stvaranja Velike Srbije (Čekić, 2012).

Osim direktnih progona, likvidacija i masakriranja koje su agresorske srbijanske vlasti sistematski provodile na teritoriju BiH kako bi zastrašile i potakle na bijeg (posredni progon) ostalo nesrpsko stanovništvo, logori za provođenje masovnih silovanja također su bili u toj funkciji (Čekić, 2012).

Međutim, masovna silovanja imala su i daleko dublji i dugoročniji značaj u projektu Velike Srbije, jer su silovane žene predstavljale dio prognaničke populacije koja je - radi psiholoških, moralnih, vjerskih, običajnih i drugih razloga - bila daleko najsnažnije motivirana na ostanak u izbjeglištvu i trajno nastanjivanje u dijelovima svijeta koji su bili što udaljeniji od mjesta na kojem su postale žrtve zločina. Na taj je način izvršeno ne samo etničko čišćenje postojećeg stanovništva, nego je višestruko osigurana i etnička čistoća prostora u budućnosti (Čekić, 2012, više u Čekić, 1995).

* Još 1992. godine srpske agresorske snage počele su formirati posebne ženske koncentracione logore (seksualna mučilišta) u kojima su držale zarobljene djevojčice (čak mlađe od deset godina), djevojke i mlađe žene. Bilo je i tzv. pokretnih logora, koji su pratili kretanje agresorskih snaga. Nesumnjivi dokazi svjedoče o postojanju takvih strašnih mučilišta u Brčkom, Bijeljini, Prijedoru, Sanskom Mostu, Banjoj Luci, Vogošći, Ilidži, Grbavici, Rogatici, Višegradu, Foči, Kalinoviku, Doboju, Šekovićima, Bosanskoj Gradišci, Kozarcu, Kotor Varoši, Velagićima i drugdje, te u Srbiji Crnoj Gori. Znatian broj njih, međutim, nije bio otkriven (Omerdić, 1999, str. 391-398).

Naime, i u slučaju povratka znatnog dijela ostalog prognanog stanovništva, što je ipak realno očekivati, ostvarivanjem trajnog progona velikog broja žena u fertilnoj dobi, što je također realno očekivati, napravljena je demografska, reproduktivna pukotina kod nesrpskih naroda na prostoru BiH i u budućnosti. (Čekić, 2012).

Isto tako, nakon svih dotada nezamislivih zločina koje su počinile srbijanske vlasti tokom agresije na Hrvatsku i BiH, ne treba zanemariti ni mogućnost buduće zloupotrebe činjenice što je veći broj silovanih žena odlučio roditi djecu zločinaca. Tako se primjerice može očekivati - ukoliko se određeni broj silovanih žena s djecom vrati u domovinu - da će u dogledno vrijeme započeti sistemsko djelovanje koje će tu djecu odgajati i predstavljati kao "srpsku djecu". Ovo očekivanje može izgledati nerearno ukoliko se nema uvida u sistem okrutnosti koju je provodila srbijanska agresija, te ukoliko se zanemari podatak da je u srbijanskim logorima u BiH silovano više desetaka hiljada žena (najviše Bošnjakinja) (Čekić, 2012).

Šta se u svijetu čini protiv masovnih silovanja u ratu? Od 1949. godine silovanje u ratu važi kao zločin protiv čovječnosti. "Žene su zaštićene od napada na njihovu čast, tačnije od silovanja, seksualnog zlostavljanja i svake nedostojne radnje" (4. Ženevska konferencija). Ovaj pasus dodat u tekst Ženevske konferencije do sada ništa nije promijenio u praksi. Tek nakon izrečene osude počinioćima (u den Hagu u međunarodnom sudu za ratne zločine) silovanje se posmatra kao ratni zločin sa svim posljedicama. Ostaje da se vidi da li će sudski postupci i kazne koje se izriču u den Hagu djelovati kao mjera zastrašivanja na strane u budućim oružanim konfliktima.

U tom kontekstu može se reći da je znakovito što su srbijanski logori za provođenje masovnih silovanja veoma brzo prestali biti predmet zanimanja institucija međunarodne zajednice, te ostaje otvoreno pitanje u kojoj je mjeri tome doprinijela njihova naslijeđena inertnost iz sličnih situacija u 20. stoljeću, a u kojoj se mjeri bježi od suočenja s logorima za masovna silovanja zbog korištenja tih logora i od strane pojedinih pripadnika mirovnih formacija međunarodne zajednice u BiH, uključujući i najviše oficire (Čekić, 2012).

U svakom slučaju, iako je više od dvadeset godina od njihove pojave, logori za provođenje masovnih silovanja su ostali bez međunarodnopravne kodifikacije, slično kao i sabirni (koncentracijski) logori u vrijeme njihova najpogubnijeg djelovanja.

Uz pominjanje ovih logora u ovom radu još je potrebno naglasiti kako su silovanja žena bila redovna i brojna pojava kroz historiju ratova i logora, ali do kraja 20. stoljeća nije zabilježeno provođenje organiziranih i sistematskih silovanja ni u logorima ni van njih.

Masovna silovanja kao jedan od oblika genocida je vrlo teško razumjeti i objasniti. Jedno je sigurno, u prikupljanju činjenica o tome veliku

ulogu imaju i podaci o ličnosti žrtve silovanja jer oni možda najviše razotkrivaju suštinu i smisao ovog zločina.

Najopširniji izvještaj koji je Državna komisija Bosne i Hercegovine za istraživanje ratnih zločina u BiH dostavila Međunarodnom sudu za ratne zločine u Hagu upravo je onaj o silovanjima Bošnjakinja. U tom se izvještaju, naime, navodi preko dvije hiljade izjava žrtava i svjedoka toga strašnog zločina (Čekić, 2012). Iz njega i iz izjava žrtava silovanja (sa podacima o njihovoj ličnosti) posve je vidljivo da su masovna silovanja vršena organizirano i ciljano. Iz njih se, također, vidi da su vršena i masovna ubistva silovanih žrtava, kako bi se izvršiocu osigurali od odgovornosti (Abazović, 2002).

Prikupljanje podataka o ovim zločinima, a u okviru njih i podataka o ličnosti žrtve zločina, imaju ne samo viktimološki i kriminalistički, nego multidisciplinarni značaj u funkciji međunarodnog sankcioniranja ovog zla i generalnog osuđivanja svega onog što se o pogledu ratnog zločina i genocida dešavalo na prostorima bivše Jugoslavije.

U suštini može se reći da je kod ratnih masovnih silovanja žena (međunarodno)pravni aspekt problema veoma naglašen. Ne radi se o običnom krivičnom djelu silovanja, već o zločinu iz reda ratnih zločina protiv civilnog stanovništva koje je i sada kriminalizirano. Međutim, bit će potrebno unijeti u međunarodno humanitarno pravo nove inkriminacije, što je prije nekoliko godina i predloženo na okruglom stolu u Međunarodnom institutu za humanitarno pravo u San Remu (Italija). Osim etničkog čišćenja kao posebnog oblika genocida, masovna silovanja zbog etničkih pobuda trebaju postati novim specifičnim oblikom ratnog zločina protiv stanovništva (zločini koji ne zastarjevaju) (Šeparović, 1998). I u dokumentiranju tih i takvih zločina svojoj ulogu će imati podaci o ličnosti žrtve silovanja.

8. PODACI O LIČNOSTI ŽRTVE SILOVANJA I ZAKONODAVSTVO BIH - F BiH

Kada je u pitanju tematika koja se tretira u ovom radu - uloga podataka o ličnosti žrtve silovanja - može se reći da se u zakonodavstvu silovanje kao krivično djelo određuje i sankcionira dvojako:

- u Krivičnom zakonu Federacije BiH kao "krivična djela protiv spolne slobode i morala" i
- u Krivičnom zakonu Bosne i Hercegovine kao krivično djelo - "zločin protiv čovječnosti", što je direktna posljedica pojave masovnih silovanja u ratnim okolnostima.

Krivični zakon F BiH u glavi 19. pod nazivom "Krivična djela protiv spolne slobode i morala, u članu 203., na slijedeći način determinira silovanje:

- (1) Ko drugu osobu upotrebom sile ili prijetnje da će izravno napasti na njen život ili tijelo ili na život ili tijelo njoj bliske osobe prisili na spolni odnošaj ili s njim izjednačenu spolnu radnju, kaznit će se kaznom zatvora od jedne do deset godina.
- (2) Ko krivično djelo iz stava 1. ovog člana učini na naročito okrutan ili naročito ponižavajući način, ili ako je istom prilikom prema istoj žrtvi učinjeno više spolnih odnošaja ili s njim izjednačenih spolnih radnji od više učinitelja, kaznit će se kaznom zatvora od tri do petnaest godina.
- (3) Ako je krivičnim djelom iz stava 1. ovog člana prouzrokovana smrt silovane osobe, ili je ona teško tjelesno ozlijeđena, ili joj je teško narušeno zdravlje, ili je silovana ženska osoba ostala trudna, učinitelj će se kazniti kaznom zatvora najmanje tri godine.
- (4) Kaznom iz stava 2. ovog člana kaznit će se ko učini krivično djelo iz stava 1. ovog člana zbog etničke, narodnosne, rasne, vjerske ili jezičke netrpeljivosti prema žrtvi.
- (5) Ko krivično djelo iz stava 1. ovog člana učini prema maloljetniku, kaznit će se kaznom zatvora najmanje tri godine.
- (6) Ko krivično djelo iz st. 2., 3. i 4. ovog člana učini prema maloljetniku, kaznit će se kaznom zatvora najmanje pet godina.
- (7) Ako su krivičnim djelom iz stava 2. ovog člana prouzrokovane posljedice iz stava 3. ovog člana, učinitelj će se kazniti kaznom zatvora najmanje pet godina.

Pored toga, Krivični zakon FBiH sankcionira i spolni odnos s nemoćnom osobom, zatim spolni odnos zloupotrebom položaja, prinudu na spolni odnos, spolni odnos s djetetom, bludne radnje, zadovoljenje pohote pred djetetom ili maloljetnikom, navođenje na prostituciju, iskorišćavanje djeteta ili maloljetnika radi pornografije, upoznavanje djeteta s pornografijom i rodoskvrnuće (vidjeti više u Modly, Selimić, Mršić, 2018).

Krivični Zakon Bosne i Hercegovine silovanje tretira u članovima 172. i 173. U članu 172. u stavu (1)g o krivičnom djelu silovanja kao zločinu protiv čovječnosti se navodi: (1) Ko, kao dio širokog ili sistematičnog napada usmjerenog bilo protiv kojeg civilnog stanovništva, znajući za takav napad, učini koje od ovih djela: ... g) prisiljavanje druge osobe upotrebom sile ili prijetnje direktnim napadom na njezin život ili tijelo ili na život ili tijelo njoj bliske osobe, na seksualni odnos ili s njim izjednačenu seksualnu radnju (silovanje), seksualno ropstvo, prisilnu prostituciju, prisilnu trudnoću, prisilnu sterilizaciju ili bilo koji drugi oblik teškog seksualnog nasilja; k) druga nečovječna djela slične prirode, učinjena u namjeri nanošenja velike

patnje ili ozbiljne fizičke ili psihičke povrede ili narušenja zdravlja, kaznit će se kaznom zatvora najmanje deset godina ili kaznom dugotrajnog zatvora.

U smislu stava 1. ovog člana zakonodava navodi i slijedeće: f) Prisilna trudnoća jest nezakonito zatočeništvo žene kojoj je prisilno prouzrokovana trudnoća, s namjerom da se utiče na etnički sastav bilo kojeg stanovništva ili da se učine druge teške povrede međunarodnog prava.

U članu 173. Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine determiniran je i ratni zločin protiv civilnog stanovništva. U stavu (1)e se navodi: (1) Ko kršeći pravila međunarodnog prava za vrijeme rata, oružanog sukoba ili okupacije naredi ili učini koje od ovih djela: ... e) prisiljavanje druge osobe upotrebom sile ili prijetnje direktnim napadom na njezin život ili tijelo ili na život ili tijelo njoj bliske osobe, na seksualni odnos ili s njim izjednačenu seksualnu radnju (silovanje), prisiljavanje na prostituciju, primjenjivanje mjera zastrašivanja i terora, uzimanje talaca, kolektivno kažnjavanje, protupravno odvođenje u koncentracione logore i druga protuzakonita zatvaranja, oduzimanje prava na pravično i nepristrano suđenje, prisiljavanje na službu u neprijateljskim oružanim snagama ili u neprijateljskoj obavještajnoj službi ili upravi; ... kaznit će se kaznom zatvora najmanje deset godina ili kaznom dugotrajnog zatvora.

Na kraju za temu ovog rada relevantan je i Zakon o krivičnom postupku BiH koji je u članu 264. regulirao posebna pravila o dokazima u slučajevima seksualnih delikata:

- (1) U postupku se ne mogu koristiti kao dokazi činjenice koje se odnose na ranije seksualno ponašanje oštećene strane i njene seksualne predispozicije.
- (2) Izuzetno od stava 1. ovog člana može se u postupku koristiti dokaz da sperma, medicinska dokumentacija o povredama ili drugi materijalni dokazi potiču od druge osobe, a ne od optuženog.
- (3) U slučajevima učinjenja krivičnih djela protiv čovječnosti i vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom, pristanak žrtve se ne može upotrijebiti u prilog odbrane optuženog.
- (4) Prije prihvatanja dokaza u skladu sa ovim članom, obaviti će se odgovarajuće saslušanje, s koga je isključena javnost.
- (5) Zahtjev, prateća dokumentacija, i zapisnik sa saslušanja čuvaju se zapečaćeni u posebnoj omotu, osim ako sud ne odredi drugačije.

9. ZAKLJUČAK

Može se zaključiti da je u krivičnopravnom smislu silovanje društveno opasno krivično djelo koje ostavlja posljedice i na žrtvu silovanja i na društvo, odnosno sredinu u kojoj ona živi. Silovanje proizvodi psihološke stresove koji se ubrajaju među najstrašnija i najsnažnija negativna postojeća ljudska iskustva.

Da bi savladale ove stresove, žrtve silovanja se spuštaju na nisko, dječije stanje mentalnog funkcioniranja u kojem privremeno prestaju logičke (mentalne) sposobnosti odraslog normalnog čovjeka i cjelokupno je ponašanje usmjereno isključivo na preživljavanje.

Zbog toga je ponašanje žrtvi silovanja teško razumjeti bez stručnog tumačenja, tim više jer ovakvi stresovi oštećuju psihi i uzrokuju kvantitativne idejne i bihevioralne promjene karakteristične za žrtve silovanja.

Kriminalista ili policijski istražitelj koji poznaje problematiku o kojoj je riječ u ovom radu i zna kako je savladati, te poznaje reakcije posttraumatskog stresa žrtava silovanja, bit će učinkovitiji u sakupljanju dokaza koji se mogu upotrijebiti da potkrijepe tvrdnje o primjeni sile ili ozbiljne prijetnje. Isto tako, stručni kriminalisti, brigom za osjećaje i reakciju žrtve, smanjuju dio trauma koje prati istražni postupak i ohrabruju žrtvu silovanja na potpuniju saradnju u postupku koji nakon toga slijedi.

Drugim riječima i istražitelj i žrtva silovanja su u svojevrsnom korelacijskom odnosu u kojem značajnu ulogu ima i prikupljanje podataka o ličnosti žrtve silovanja koja je de facto pod posebnom društvenom zaštitom i u preventivnom i u represivnom smislu. Dakle, cilj je da se oštrom krivičnopravnom zakonodavnom praksom potencijalni silovatelji preventivno odvrćaju od izvršenja krivičnog djela zaprječivanjem strogih sankcija (kazni), a ako je već silovanje učinjeno da se represijom učine odgovornim za počinjeno krivično djelo s ciljem njihovog socijaliziranja i odvrćanja od recidivizma (silovanje u povratu, ponovljeno).

Šta se čini protiv silovanja? Silovanje i seksualno zlostavljanje žena kažnjivo je u praktično svim državama svijeta. Ipak, silovanje se još uvijek ne posmatra kao napad na tjelesni integritet i pravo na samoodređenje jedne žene, već kao napad na običaje i moral. Posljedica toga je da se u mnogo većoj mjeri pažnja obraća na reputaciju žrtve, nego na stvarno krivično djelo počinioaca.

U većini zemalja pod silovanjem se podrazumijeva prisilan vaginalni seksualni odnos, a druga vrsta seksualnog odnosa ili čak korištenje predmeta pri istom spadaju u daleko blaža krivična djela "seksualnog zadovoljenja", iako se žrtva osjeća ako ne isto, onda čak i jače povrijeđenom i obeščašćenom.

Osim toga, žrtve imaju problema sa dokazivnjem silovanja ukoliko im počinitelj nije nanio teže fizičke povrede ili ukoliko su poznavale počinioca. U Pakistanu žene moraju imati čak četiri muška svjedoka koji će potvrditi silovanje, inače im prijete kazna zbog prevare u braku.

Reforme bi trebale doprinijeti tome da je ženama lakše prijaviti slučaj silovanja. U nekim zemljama uspostavljene su posebne policijske stanice ili odjeli policijskih stanica u kojima radi samo žensko osoblje. U Kanadi, Australiji, Maleziji, te u mnogim saveznom državama SAD-a, uvođenje seksualne prošlosti žrtve u sudski dokazni proces dozvoljeno je samo u iznimnim slučajevima. U Indiji se kod grupnih silovanja ili silovanja uopće postavlja izvrnuti sudski postupak: počinje se od pretpostavke da je došlo do nasilnog seksualnog odnosa, a počinitelj mora predložiti dokaze da to nije tako. U Velikoj Britaniji tendencija da se počiniocima izriču niske kazne pokušava se pobiti zakonskim procesima po kojima počinitelj ne smije dobiti kaznu manju od pet godina.

Na kraju može se zaključiti da i segmentu zaštite žene i sankcioniranja silovanja Bosna i Hercegovina polako ispunjava standarde kakvi se u ovoj i svim drugim oblastima traže od nje da bi mogla pristupiti u članstvo Evropske unije. U tom smislu, kako se vidi iz zakonodavnih rješenja prezentiranih u ovom radu, Bosna i Hercegovina je već prešla dobar dio puta jer silovanje tretira kao napad na tjelesni integritet i pravo na samoodređenje jedne žene, a ne kao napad na običaje i moral jednog patrijahalnog društva u kojem je žena već u startu duboko obespravljena.

LITERATURA

1. Abazović, D. M., 2002. Državna bezbjednost. Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije, Sarajevo.
2. Brammertz, S., Jarvis, M., 2017. Procesuiranje zločina seksualnog nasilja u nadležnosti Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju. Oxford University Press.
3. Čekić, S., 1995. Uzroci, ciljevi i razmjere agresije na BiH 1991.-1995. Vijeće kongresa Bošnjackih intelektualaca, Sarajevo.
4. Čekić, S., 2004. Agresija na Republiku Bosnu i Hercegovinu i genocid nad Bošnjacima. Univerzitet u Sarajevu, Sarajevo.
5. Čekić, S., 2012. Genocid i istina o genocidu u Bosni i Hercegovini. Univerzitet u Sarajevu, Sarajevo.
6. Ostojić, E., 2003. Priručnik za pomagače i pomagačice koji rade sa žrtvama i preživjelim nasilja. Medica Infoteka, Zenica.
7. Kezić, S., 2003. Utjecaj rane traume na kliničku sliku posttraumatskog stresnog poremećaja. Magistarski rad, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.
8. Korajlić, N., Kešetović, Ž. Toth, I., 2013. Krizni menadžment, Drugo izmijenjeno i dopunjeno izdanje, Univerzitet u Velikoj Gorici.
9. Korajlić, N., 2012. Istraživanje krivičnih djela. Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu.
10. Korajlić, N., Muharremi, D., 2011. Heuristička kriminalistika. Pravni fakultet Univerziteta u Travniku.
11. Korajlić, N., Selimić, M., 2015. Kriminalistička taktika. Kiseljak: "CEPS - Centar za poslovne studije".
12. Modly, D., 1998. Metodika istraživanja - Ubojstvo - samoubojstvo - Nesretni slučaj - Silovanje. Sarajevo: Fakultet kriminalističkih nauka.
13. Modly, D., Selimić, M., Mršić, G., 2018. Metodika istraživanja silovanja. Kiseljak: "CEPS – Centar za poslovne studije".
14. Omerdić, M., 1999. Prilozi izučavanju genocida nad Bošnjacima (1992.-1995.). Sarajevo.
15. Ramljak, A. A., 1999. Medicinska kriminalistika, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo.
16. Šeparović, 1998. Viktimologija - studije o žrtvama, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu.